

DE LINDE

J. Vlieger

1	3
4	
2	5
	7

- 1 *Het begin, een weggreppel aan de voet van de Tronderes.*
- 2 *Eén km oostelijk van het begin, al een echte afvoersloot.*
- 3 *De stuw in de Linde bij de Bekhofstille.*
- 4 *De Linde in het natuurgebied ten zuiden van Oldeberkoop.*
- 5 *De Linde bij Kontermansbrug, versierd met bootjes.*
- 7 *De molen bij Blessebrug, half schuil achter schiphuizen.*

De Linde kan bepaald niet tot de grote wereldstromen worden gerekend. Integendeel, het is een riviertje van zeer bescheiden afmetingen. De lengte bedraagt tegenwoordig niet meer dan ongeveer 35 km. Vroeger was zij – langs het water gemeten – ettelijke kilometers langer. De Linde maakte toen nog tal van bochten of – anders gezegd – het riviertje meanderde sterk in het vlakke landschap. Heel veel van die bochten zijn in de loop der jaren afgesneden en daardoor is de lengte bekort. De Linde is dus gereguleerd, maar het is geen recht kanaal geworden. In de bovenloop lijkt het daar wel wat op, maar verder zuidwestwaarts slingert zij zich bevallig door het lage land.

Een kleine rivier dus, maar met een verleden, dat ver terugreikt.

De Linde in de oudheid

Evenals de parallel met haar lopende riviertjes de Tjonger en de Boorne bezit de Linde een funktie voor de waterafvoer. Deze funktie is al heel oud en dateert waarschijnlijk al van vóór de Riss-ijstijd. Ook toen zal er van de westhelling van het Drentse plateau al

water via het dal van de Linde zijn afgevoerd.

In de Riss-ijstijd hebben – zoals ir. J. Cnossen in 'De Bodem van Friesland' uiteenzet – de gletsjers, die uit het noordoosten kwamen zowel het dal van de Linde als dat van de andere riviertjes in de Friese Wouden door stuwving en erosie verbreed en uitgediept. Toen het landijs ging afsmelten, werd het vrijkomende water door deze dalen afgevoerd, die daarbij diep werden uitgeslepen. Ná de Riss-ijstijd is veel zand en keileem, dat door de gletsjers was achtergelaten, geërodeerd. Daardoor verminderde de diepte van de dalen, maar bleef de breedte onveranderd.

In latere perioden, in het bijzonder tijdens de Würm-ijstijd en het Laat-Glaciaal, werden de Friese Wouden door geweldige zandstormen geteisterd. Zij hadden grote invloed op de aard van het landschap. Op de oorspronkelijke stroomrichting van de Linde zijn zij echter van weinig of geen invloed geweest. Die is ongewijzigd bewaard gebleven.

De bovenloop

Eenmaal begon de Linde daar, waar de gletsjer ophield. En al zijn er nu en dan al vele duizenden jaren geen gletsjers meer in Friesland, de Linde is er – hoe dan ook veranderd – nog altijd. Onvermijdelijk werpt dit de vraag op: hoe en waar begint de Linde nú?

De topografische kaart biedt voor het antwoord op deze vraag geen uitkomst. Zij wijst hoogstens een richting aan, de kant op naar Tronde, een buurtschap tussen Makkinga en Elsloo met een prachtige es, die tegenwoordig – evenals de weinige overige essen in Friesland – helaas bijna geheel als grasland in gebruik is.

Bij Tronde aan de westzijde van de hooggelegen es begint de Linde, maar niemand kan de plaats precies aangeven. Het verhaal wil, dat de geit in de potstal van

Bertus van Tijs de oorsprong van de Linde zou zijn, maar dat is natuurlijk niet waar. Die geit en die potstal heeft niemand ooit gezien en daarin schuilt nu juist een stukje van de waarheid.

De Linde vindt zijn oorsprong niet in een parelende bron, maar is er zo maar, opeens, op een plaats, waar de cultuurtechnicus het water van de omliggende hoge gronden doet samenvloeden in een greppel langs een ruilverkavelingswegje zonder naam. Dat wegje ligt in een gaaf, groen, agrarisch gebruikt gebied, dat landschappelijke aantrekkelijkheid zeker niet kan worden ontzegd. Zonder enige twijfel zag deze omgeving zo'n eeuw geleden er echter heel anders uit. Waarschijnlijk begon de Linde toen ergens in een natte, moerassige heide en sijpelde het water van daar naar het westen. En toen zal er – evenals nu – al spoedig een bedding zijn geweest, waarlangs het water wegvloede.

De bermgreppel, die nu als het prille begin van de Linde kan gelden, verbreedt zich al gauw tot een echte afvoersloot. De afmetingen van deze waterloop, waarin een aardige begroeiing met drijvend fonteinkruid en enkele andere waterplanten voorkomt, worden geleidelijk forser, maar het beloop langs de grens tussen de gemeenten Oost- en Weststellingwerf, blijft vrijwel recht. Tot de Bekhofstille, de brug in de weg van Oldeberkoop naar Zandhuizen, wekt de Linde de indruk van een gegraven waterlossing.

Het is niet bekend, of dit ook werkelijk het geval is, maar indien dit juist is, dan is deze lossing al van oude datum. Op de kaart van Eekhoff in de 'Nieuwe Atlas van Friesland', die van 1850 dateert, is het tracé van de Linde gelijk aan dat van thans. Dat wil niet zeggen, dat er sedert die kaart werd vervaardigd, geen werken aan de Linde zouden zijn uitgevoerd. Dat is wel degelijk het geval geweest. Tijdens de normalisatie-werken aan

de Linde in de jaren tussen 1922 en 1927 zijn er ter regulering van de waterstand ook in de bovenloop van het riviertje enkele stuwen geplaatst, oa. oostelijk van de Bekhofstille.

Die plek daar bij de Bekhofbrug is ook uit andere hoofde van betekenis. Er liggen daar aan de noordzijde van de Linde nog de overblijfselen van de voormalige Bekhofschans. Die schans werd in het laatst van de 16e eeuw opgeworpen in de strijd tegen de Spanjaarden. Later in 1672, toen de benden van de bisschop van Munster Friesland bedreigden, werd zij opnieuw versterkt en zelfs enige tijd met manschappen bezet.

Strategische betekenis had de Linde niet alleen op dit toegangspunt tot Friesland, maar ook veel verder westelijk. Daar tussen de Zuiderzee bij Kuinre en de Blessebrug ten zuiden van Wolvega werd in 1672 langs de noordzijde van de Linde een verdedigingslinie, de Friese of Linde-linie, aangelegd. Oorlogshandelingen van enige betekenis hebben noch langs deze linie, noch bij de Bekhofschans ooit plaats gevonden. Maar al heeft er dan geen bloed gevloeid, de Linde heeft eens een rol gespeeld in de krijgskunde en dat kan niet gezegd worden van elke kleine rivier.

Westelijk van de Bekhofstille begint de Linde haar rechte, wat kunstmatige karakter te verliezen. Zij gaat flauwe bochten maken in het fraaie landschap ten zuiden van Oldeberkoop, waar weiden en bossen elkaar afwisselen. Zo ongeveer tot aan de brug in de weg tussen Oldeberkoop en Noordwolde gaat dit door. Dan verandert de aard van het terrein. Tot zover stroomt de Linde door een zandgebied, maar van dit punt af wordt het zand door veen overdekt. De bovenloop van het riviertje vindt hier zijn einde.

De Linde tussen het veen

Naar mate de Linder verder westwaarts stroomt, bereikt zij lager gelegen, meer vocht-

tige gronden. Dat is niet alleen nú het geval, maar dat was in pre-historische tijd niet anders. Toen ná de Würm-ijstijd het klimaat verbeterde, begon zich geleidelijk aan een meer weelderige vegetatie te ontwikkelen. Door het afsmelten van het landijs rees tevens de zeespiegel en liepen de grondwaterstanden meer en meer op. Hierdoor werden de omstandigheden voor veenvorming gunstig. De veengroei begon – uiteraard – het eerst op de laagste plaatsen en breidde zich van daaraf verder in het dal uit.

In het gehele dal van de Linde ten westen van de weg Oldeberkoop – Noordwolde is veenvorming opgetreden, maar de Zuiderzee heeft in veel latere tijd over dit veen weer klei afgezet. Tot in de omgeving van de Blessebrug ten zuiden van Wolvega is in een smalle strook onmiddellijk langs de Linde deze invloed van de zee vastgesteld en terug te vinden in de kwaliteit van de langs het riviertje gelegen graslanden.

Dr. F.P. Jonker voerde in 1947 een onderzoek uit aan een veenprofiel, dat genomen was in de Van Helomapolder, een ten oosten van de Blessebrug gelegen onderdeel van het natuurgebied 'de Linde-vallei'. Uit het stuifmeelkorrelonderzoek van het 3.30 m dikke veenpakket bleek, dat de veengroei vroeg in het boreaal, zo'n 7500-8000 jaar v. Chr. was begonnen. Hoe lang het veen heeft kunnen doorgroeien, was niet na te gaan, omdat de bovenste lagen van het profiel ontbraken, misschien door ingrijpen van de mens, misschien ook omdat deze lagen waren weggespoeld.

Wel toonde het onderzoek aan, dat het in de Linde-vallei gaat om echt 'Laagveen', dat hoofdzakelijk is opgebouwd uit vezeltjes en bladscheden van Cyperaceae (halfgrassen). Nergens bestond het veen uit overwegend veenmos, zoals in de meeste venen in ons land het geval is.

Hoewel dus niet bekend is, hoelang de veengroei in het dal van de Linde is doorgegaan, zeker is dat er eenmaal een einde aan gekomen is. Veel van het vroeger gevormde veen is ook door de mens weer vergraven voor de winning van turf. Met die vervening is waarschijnlijk in het laatst van de 18e eeuw een begin gemaakt. Op de hiervoor al eerder genoemde kaart van Eekhoff uit 1850 worden langs de Linde al verscheidene verveende complexen aangegeven, maar ook in jongere tijd is er nog heel wat veen gegraven langs de Linde, zelfs tot in de jaren 1940-1945.

Die aktiviteit is nu beëindigd. Langs de Linde wordt geen turf meer gegraven, evenmin als ijzeroer, een andere delfstof, die hier in het verleden werd gewonnen. Dit ijzeroer ontstond daar, waar het ijzer uit het grondwater van de hogere gronden in het rivierdal aan de oppervlakte kwam en oxydeerde. Zo'n 25 jaar terug werd langs de Linde – en ook langs de Tjonger – nog ijzeroer gegraven. Het werd naar Schotland geëxporteerd en daar gebruikt bij de zuivering van kolengas.

Het graven van ijzeroer liet weinig sporen in het terrein na. Het oer werd gewonnen en afgevoerd; het terrein langs de Linde werd daarna geëgaliseerd en weer met gras ingezaaid. Des te duidelijker echter tekende zich de vervening in het landschap af. In de plaats van hooi- of weilanden bleven ná de winning van de turf petgaten en zethagen over, die als onland of woeste grond werden aangeduid.

Een niet onaanzienlijk deel van dit vergraven veen is later weer ontgonnen of – zoals dit ook wel wordt genoemd – aangeemaakt tot grasland, maar er zijn ook enige honderden hektaren uitgeveende petgaten met de daartussen liggende zethagen voor ontginning gespaard gebleven. Zij hebben nu de status van natuurgebied en worden als zodanig beheerd.

Dat geldt voor de petgaten langs de zuidzijde van de Linde tussen de weg Oldeberkoop – Noordwolde en de voormalige sluis ten oosten van Kontermansbrug, waarover het Staatsbosbeheer zijn zorg uitstrekt. Het is een prachtig, heel rustig gelegen gebied met een rijke begroeiing, oa. van orchideeën.

En dat geldt evenzo voor het veel uitgestrektere, zo'n 425 ha grote natuurgebied van de Provinciale Vereniging voor Natuurbescherming 'It Fryske Gea'. Dit gebied, 'de Linde-vallei' geheten, strekt zich uit ter weerszijden van de Linde van Kontermansbrug tot nabij Het Wijde van de Linde. In het centrum van dit gebied ligt de Blessebrug, waar de rijksweg Heerenveen – Wolvega – Steenwijk de Linde kruist en terzijde waarvan de molen van Geert Gooyer staat, zo genoemd naar de molenaar en opzichter van die naam, die gedurende tientallen jaren voor 'It Fryske Gea' het toezicht op dit natuurterrein uitoefende.

Daar op de Blessebrug stond Jac. P. Thijsse zo'n 60 jaar geleden een poosje te 'balielkluiven', zoals hij in het Verkade-album 'Friesland' schrijft, omdat hij het landschap zo prachtig vond. De situatie is sedertdien wel wat gewijzigd en dat geldt ook voor het landschap en voor de Linde. Het is nu met het voortrazende verkeer niet meer zo rustig genieten op de Blessebrug als in Thijsse's tijd, maar het landschap van de Linde-vallei is nog altijd prachtig.

De bedrijvigheid door winning van turf en ijzeroer behoort tot het verleden en geen schip vervoert nog deze produkten. Niettemin varen er op de Linde thans waarschijnlijk meer schepen dan ooit tevoren. De beroepsvaart heeft plaats gemaakt voor pleziervaart, tenminste van Kontermansbrug af in westelijke richting. Verder naar het oosten is de Linde nu niet meer bevaarbaar. Vroeger was dit anders. De kaart van Bekhoff vermeldt,

dat het riviertje zelfs tot Bekhoftille bevaren kon worden.

Het is maar goed, dat dit niet meer mogelijk is. De bovenloop van de Linde blijft daardoor tenminste verschoond van de talrijke motorboten, die ligplaats hebben gekozen langs de oevers van de Linde. Gelukkig zijn er plannen dit te veranderen en alle pleziervaartuigen samen te brengen in een tweetal jachthavens: de reeds bestaande bij Kontermansbrug en de in aanleg zijnde haven bij Blessebrug. Het landschap langs de Linde zal bij uitvoering van deze plannen sterk aan gaafheid winnen en natuurliefhebbers zowel als rekreanten zullen er dankbaar voor zijn.

Het landschap tussen Kontermansbrug en Het Wijde van de Linde is niet alleen een heel mooi landschap, maar met zijn verlandende petgaten, zijn meer of minder schrale graslanden en zijn elzenbroekbossen is het ook een gebied met grote natuurwetenschappelijke waarden. Terwille van het behoud daarvan zijn rust en stilte geboden en moet gebruik voor rekreatieve doeleinden uiteraard zoveel mogelijk worden beperkt. Het gaat echter niet aan de mens volledig te weren uit dit betrekkelijk uitgestrekte terrein, noch op het water, noch op het land. Laat daarom de bootbezitter op de Linde genieten en geef de wandelaar of fietser gelegenheid dit te doen langs het smalle, verharde paadje aan de zuidzijde van de Linde tussen Kontermans- en Blessebrug. Er zijn natuurlijk oprechte natuurliefhebbers, die vooral dit paadje al teveel vinden, maar waarom anderen niet wat natuurgenot te gunnen.

Enige kilometers ten westen van de Blessebrug verlaat de Linde het gebied, waar de natuurwaarden primair zijn. Zij bereikt dan een overwegend agrarische streek. Van de keersluis aan de oostzijde van Het Wijde af gaat bovendien de invloed van de zee, de voormalige Zuiderzee, steeds sterker spreken.

De Linde en de zee

De Linde is lang een vrij naar de Zuiderzee stromende rivier gebleven. Er waren echter ook tijden, dat niet de Linde naar zee stroomde, maar omgekeerd de zee langs de Linde diep het land indrong.

Ter bescherming van het achterliggende land tegen het zeewater zijn waarschijnlijk al in de 15e eeuw ter weerszijden van de Linde dijken opgeworpen, één aan de zuidzijde op Overijssels gebied en één langs de noordzijde van de rivier op Fries territorium. Om die dijken en alles wat daarmee samenhangt heeft zich in de loop der jaren heel wat afgespeeld. Wie hiervan meer wil weten, kan niet beter doen dan het standaardwerk 'Binnendijken en Sliepdijken yn Fryslân' van de hand van ir. K.A. Rienks en ir. G.L. Walther te raadplegen.

Daarbij zal dan duidelijk worden, dat die dijken bij storm niet altijd voldoende weerstand boden tegen het geweld van het zeewater. In de jaren 1776 en 1825 liep het water tijdens stormvloed zo hoog op, dat het in een 30-60 cm dikke laag over de dijk ging. De invloed van het zeewater was toen tot oostelijk van de Blessebrug merkbaar.

Natuurlijk werden er ná zulke rampen maatregelen getroffen. In 1827 werd de Lindedijk verzaard en verhoogd en aan de oostzijde van Het Wijde werd een keersluis gebouwd om het zeewater te weren en het achtergelegen land te beschermen. Bij hoge standen van het buitenwater werd die sluis gesloten, maar voor het overige bleef de Linde haar water onbelemmerd op de Zuiderzee afvoeren. Pas in 1843 werd de Linde in Kuinre door een sluis van de zee afgesloten. De stand, waarbij deze sluis gesloten werd, werd toen zó gekozen, dat de broeklanden onder Ossenzijl en Oldemarkt 's winters toch nog geregeld onder water kwamen om zo hun natuurlijke bemesting te kunnen blijven ont-

9		13
10	6	
12	11	

- 6 *In het natuurgebied 'de Linde-vallei' van 'It Fryske Gea'.*
- 9 *De nieuwe Linthorst Homansluis in de Linde.*
- 10 *De oude Driewegsluis.*
- 11 *De Linde, westelijk van Driewegsluis.*
- 12 *De Linde tussen Driewegsluis en Slikenburg.*
- 13 *Bij Slikenburg buigt de Linde naar het zuiden.*

vangen.

De grote verandering in het waterregiem van de Linde kwam in de jaren 1923-1927. De rivier werd toen verbreed en uitgediept en tal van bochten werden afgesneden, maar het werd – gelukkig – geen recht kanaal. De Linde stroomde van toen aan ook niet meer vrij af, maar werd in waterschapsverband ingepast. Ongeveer 2 km ten westen van Het Wijde werd de rivier in tweeën geknipt en op dat punt werd de Driewegsluis gebouwd. Komende uit Overijssel kan men via deze Driewegsluis de Helomavaart en het Tjeukermeer bereiken, maar het was eveneens mogelijk via deze sluis naar het onderste pand van de Linde te varen.

De totstandkoming van de Noordoostpolder heeft de waterstaatkundige toestand opnieuw veranderd. Voor bedreiging van de langs de Linde gelegen landerijen door het water van het IJsselmeer – of erger nog – door zeewater behoeft nu nauwelijks meer te worden gevreesd. De dijk om de Noordoostpolder en de Afsluitdijk waarborgen de veiligheid in voldoende mate.

Intussen heeft ook de Driewegsluis zijn functie al weer verloren. Enkele jaren geleden is zij vervangen door de nieuwe, in de naaste omgeving gebouwde Linthorst Homansluis.

Het gehele complex van oude en nieuwe sluis met de daarmee aanwezige, royaal opgezette beplanting vormt thans een markant punt in het wijde, vlakke landschap, een punt dat tevens als baken dient voor de talrijke watersporters, die hier voorbij moeten op hun tocht van Friesland naar Overijssel of omgekeerd.

De zee is – menselijkerwijze gesproken – bedwongen. Er wordt langs de Linde geen slib meer afgezet, maar de Linde is gebleven. Zij verwijdt zich voorbij 't Sas – dit is de keersluis ten oosten van Het Wijde – tot een klein meer: Het Wijde van de Linde. Teruggekeerd in haar bedding vervolgt zij haar weg met enige kronkels eerst naar Driewegsluis en dan verder naar de oude buurschap Slikenburg.

Over de kruin van de Oude Lindedijk ligt tussen deze beide laatstgenoemde punten een smalle verharde weg, vanwaar af een mooi overzicht over het landschap wordt genoten. Die dijk loopt met een flauwe glooiing af naar de Linde. Die zijde moest vroeger het water keren. De boerderijen liggen aan de buitenzijde, naast of tegen de dijk aan, die met een vrij steil talud afhelt naar de noordzijde, de Veenpolder. En aan de overzijde van de Linde op Overijssels gebied liggen op enige afstand de dorpen Ossenzijl en Oldemarkt.

Het is mooi daar op die Oude Lindedijk en het is dan ook jammer, dat een foeilelijke jachtwerf annex schiphuis op de hoogte van Ossenzijl tezamen met een nieuwe brug over de Linde afbreuk doen aan deze schoonheid.

Bij Slikenburg buigt de Linde scherp naar het zuiden om en wat verder eindigt zij dan heel onverwachts tegen een dam bij Kuinre. Daar vindt de Linde eensklaps haar zeer prozaische en ontmutterende afsluiting.

Besluit

Een vreemd water, die Linde. Eénmaal een rivier, nú een binnenwater. Een waterloop zonder duidelijk begin waarvan bovendien de monding is afgesneden.

Maar voor wie dit niet weet, doet de Linde zich nog altijd voor als een rivier. En die rivier vloeit door een bijzonder mooi en gaaf landschap, dat plaats biedt aan weiden, bossen en natuurgebieden. In dit landschap kunnen zowel agrariërs als natuurliefhebbers en watersporters nog heel wat van hun gading vinden. Moge het nog heel lang zo blijven! 🌳

Ir. J. Vlieger is voorzitter van It Fryske Gea.

De dam bij Kuinre - links op de voorgrond - waar de Linde eindigt.

